КЪМ ВЪПРОСА ЗА СТАТУТА НА БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ В ЧЕПИНСКО ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ

Вера П. Мутафчиева

Повишеният интерес към миналото на българите мохамедани, въпрос, несправедливо подценяван от нашата буржоазна наука, предизвика напоследък появата на редица научно-популярни сборници, сборници от документални материали или отделни монографии.[1] Трябва да се подчертае обаче, че народът ни отдавна се е стараел да обясни в рамката на възможностите си историческия факт на помохамеданчванията в Родопите, наблягал е на обстоятелството, че българите мохамедани са част от него, от същия народ. Особено ярко този факт се проявява през епохата на Възраждането. Той е намерил между другото отражението си и в някои приписки от миналия век, на които мимоходом ще се спрем, тъй като не са били анализирани досега именно в този аспект.

Така например в една приписка откъм средата на XIX в. поп Константин от Панагюрище е отбелязал: „Доспат Балкану викат Славова (Славеева, б. м. — В. М.) планина и тука турците хоратат български, чи са били християни, па са потурчиле.“[2] Естествено е, че при господствуващия религиозен мироглед верският признак е бил считан за решаващ и затова приписвачът нарича българите мохамедани „турци“, които някога били християни — т. е. българи — по силата на възприетия от автора на приписката религиозен критерий. Център на приписката обаче е сведението, че тези „турци“ говорели български. Следователно дори при господството на религиозния мироглед от вниманието на приписвача не е убегнало решаващото обстоятелство — езиковата принадлежност на помохамеданчените българи. Колкото до въздигането на религиозния признак като критерий за народността на дадена група население — критерий, характерен за ненаучния мироглед, — то твърде убедително е илюстрирано от една друга, съвременна на първата приписка: „...И по Черно море ристиените хоратат турски по оня мемлекет (страна, б. м. — В. М.), чи един вакът (време, б. м.) турците им отрязале езика, та млого ги мачиле да станат турци, ала не кабилили (не пожелали, б. м.) муаметова вяра нечиста. Това

---

[1] По-съществени от тях са: Из миналото на българите мохамедани в Родопите, София, 1958; Родопа — българска твърдина, София, 1961; К. Василев, Родопските българи мохамедани, Пловдив, 1961; Асимилаторската политика на турските завоеватели, София, 1962.

[2] П. Черновежд, Няколко записки и надписки от миналия век, СбНу, кн. VI, стр. 386.

да са знае и да са повни от сякого, че е истинско и че тия хора са сарп (упорити, б. м.) и дикатлие (бдителни, б. м.) за вярата си, буди знайно...“[3]

В случая приписвачът (Петър Пондев от Панагюрище), ръководен тъкмо от религиозния критерий, приема за „българи“ гагаузите от Североизточна България. При това, както е безусловно установено, дадена група население може да бъде насилена да измени вярата, но не и езика си. Впрочем, въпреки че са лишени от всякакъв научен подход, цитираните приписки от миналия век са ярко доказателство за интереса на народа ни към историческата съдба на помохамеданчените си братя, стремеж да бъде запазен („...да са знае и да са повни от сякого...“) споменът за насилието, на което са били жертва.

Това нарочно внимание към въпросите, свързани с миналото на българите мохамедани и специално с родопските българи мохамедани, прозира и в първите научни опити на наши изследвачи, преди всичко — в често упоменавания труд на Ст. Захариев.[4] Макар от неговото обнародване да е изтекло цяло столетие (книжката е завършена в същност през 1865 г.), трудът на Захариев не е изгубил и до днес своята стойност, залегнал е и продължава да зляга в основата на редица изследвания върху историята на Пазарджишко, Родопите и Панагюрско. Несъмнено е обаче, че редица сведения, публикувани от Захариев, са били събирани, подбирани и предложени на обществеността съобразно с един вече отживял критерий. И ако до днес данните, черпени от въпросния труд, все още фигурират във всяко изследване за поменатите краища, то това е поради крайната оскъдица на сведения за миналото на тези краища, датиращи от предосвобожденския период.

Както е известно, книгата на Захариев съдържа данни и за седемте села, принадлежащи към Чепино, а именно: Дорково, Костандово, Корова, Каменица, Лъджене, Баня и Ракитово. Според автора „Цепина... понеже се отделява отвсякъде с планини и прави едно особено окружие от седем села...“[5] следвало да бъде разглеждана отделно въпреки принадлежността си към „яка колу“ на Татарпазарджишката каза. Впрочем очевидна е и без това географската обособеност на изброените селища.

По въпросите за числения състав, народностната и религиозната принадлежност на населението от Чепинското корито съвременните изследвачи се позовават обикновено на труда на Захариев. Необяснимо при оскъдицата на документални данни от миналия век по посочените въпроси остава пренебрегването на друг един, малко по-късен, но несравнено по-изчерпателен и издържан научно труд, а именно „Чепино“ на Хр. Попконстантинов,[6] който не е използуван в нито една от цитираните нови публикации върху Родопския край.

Въз основа на тези два пионерски труда може да бъде установено демографското развитие на седемте селища по Чепинското корито през периода 1865—1888 г., т. е. в навечерието на Освобождението и непо-

[3] П. Черновежд, цит. съч., стр. 380.

[4] Ст. Захариев, Географско-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза, Виена, 1870.

[5] Пак там, стр. 26.

[6] Хр. Попконстантинов, Чепино. Едно българско краище в северозападните разклонения на Родопските планини, СбНу, кн. III, стр. 355—380.

средствено след него. Тъй като настоящото изследване има пред вид тъкмо статута на българите в Чепинско през турското робство, ще се наложи да дадем в извадки цифрените сведения за седемте села, черпени от публикациите на Захариев и Попконстантинов.

1865[7]

	Българи	Турци	Цигани	Българи мохамедани
Дорково	—	—	—	40 къщи
Костандово	—	—	—	80 "
Корова	—	—	—	40 "
Каменица	140	—	—	— "
Лъджене	—	—	—	60 "
Баня	—	—	—	350 "
Ракитово	40	—	—	80[8] "

Според данните на Захариев впрочем само Каменица била с непомохамеданчено българско население до 1865 г. и само Ракитово — със смесено: българи християни и мохамедани. Останалите пет села били чисто българомохамедански по облик.

Както отбелязва Попконстантинов, Захариев е събирал тези си данни по места и вероятно те отговарят на реалното положение на нещата.[9] Що се касае до самия Попконстантинов, той е използвал за същата цел статистиките на източнорумелийските власти от 1880 и 1885 и на вече обединеното Княжество от 1888 г., като е посочил за недостоверна първата от тях.[10] За съжаление цифрите от тези статистики са предадени сумарно.

Така по данни на първото преброяване от 1880 г. в седемте села са били налице 1212 къщи със 7363 души жители, от които 5112 българи мохамедани, 1643 местни българи християни и 97 преселници, 511 цигани и нито един турчин.[11]

Както личи, въпреки допустимите неточности, съотношението между българите мохамедани и българите християни се е запазило почти същото през 1865—1880 г., тъй като през 1865 в седемте Чепински села е имало 180 християнски и 650 мохамедански български къщи, а през 1880 тук фигурират 5112 мохамедани и 1643 християни българи.

Статистиките от 1885 и 1888 г. вече отразяват раздвижването на населението, свързано с протеклите събития. Така въпросните седем села имат през 1885 г. 8774 жители, от които 2070 българи християни и 6041 българи мохамедани, а през 1888 общо 8621 души, от които 2360 бъл-

7 Захариев не е указал към коя тъкмо година следва да се отнесат приведените цифри. Затова приемаме условно годината на написването на неговия труд.

8 Ст. Захариев, цит. съч., стр. 27, 28.

9 Хр. Попконстантинов, цит. съч., стр. 365.

10 Пак там.

11 Пак там.

гари християни и 6269 българи мохамедани.[12] Следователно забелязаното съотношение се е запазило почти непроменено, като в резултат на изселничество и преселничество се е изменил обликът на някои от указаните села. Така например Лъджене, което до Освобождението е било чисто българомохамеданско, през 1888 г. вече брои 77 български християнски домакинства. Със смесено население (по религиозен признак) е по това време и с. Баня.[13]

Впрочем въз основа на изнесените цифри несъмнено е, че в седемте чепински села дори до края на първото десетилетие след Освобождението е било трайно, улегнало, установено съотношението приблизително 1:3,5 в полза на българите от мохамеданско вероизповедание, запазило се е въпреки движението на населението в рамките на Чепинското краище. Това е обаче крайното положение, съотношението във вероизповеданията на българското население в Чепинско при освобождението му. Пълната липса на статистически сведения за същото население през периода до средата на XIX в. не позволява на изследвача не само да установи каквито и да било демографски движения в този район, но дори да очертае с положителност аграрния статут на Чепино и принадлежащите към него села за по-ранния период на робството.

Естествено при изтъкнатата оскъдица на категорични известия всяко, макар и странично сведение за положението на раята от Чепинско би било от особена важност. Такива сведения съдържа между другото един от последните трудове на турския историк М. Т. Гьокбилгин и по-точно сборникът му от документи за санджака Паша. За съжаление турският автор е възприел твърде странен метод на издаване на тия документи: на места той е предавал съдържанието им в резюме, отбелязвайки само цифрените показатели и имената, съдържащи се в източника, другаде е предал къси извадки, счетени за съществени, и пр.[14] Поради указания съкратен начин на издаване и документът, който говори за Чепинско, е твърде лаконичен.

Въпросният документ датира от управлението на Мурад III (1574—1595), син на Селим II. Посветен е на вакъфите, основани от покойния Сюлейман I (1520—1566). Към средата на XVI в. султан Сюлейман завършил постройката на голямата джамия Сюлеймание в Цариград — в същност цял комплекс от джамия, медресе, имарет и пр. по подобие на богатите религиозно-благотворителни фондации, учредявани от всички османски султани до това време. За издръжката на този комплекс Сюлейман завещал феодалните приходи от редица селища в Румелия, които следвало да бъдат изразходвани за поддържане и ремонт на сградите, за изплащане на заплати на многобройните служители, за раздаване на милостиня и пр.

По непълни данни (из документите, с които е разполагал Гьокбилгин) вакъфът на Сюлейман I имал села в следните кази: Одрин, Димотика, Джиср-и Еркене, Стара Загора, Пловдив, Ипсала, Елхово, Татар Пазарджик и Самоков. Тази грамадна фондация притежавала само в Пловдивско 44

[12] Хр. Попконстантинов, цит. съч., стр. 365—366.
[13] Пак там, стр. 367.
[14] M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa livası vakıflar, mülkler, mukataalar, Istanbul, 1952.

села и мезри с общ приход 440 138 акчета, между които Дермендере, Сеймен (Имре обасъ), Кутлуджа (Дербенд), Кара бунар, Хамидлю, Исмаилдраз, Йени кьой, Ментешелю (Тимурджилю), Йенидже кьой и Саруджа.[15]

От особена важност за изследването са данните за вакъфа на Сюлейман I в Татарпазарджишката каза. Според четенето на Гьокбилгин към него тук спадали следните селища: „Доган кьой, долапите при село Дерелю, Дураджък, Костантин, Каменич, Корук, Ракинова, Бая, Лижани."[16] Въпреки неточното четене от страна на издателя съвършено недвусмислено е, че последните седем имена принадлежат именно на селата, които още Захариев е обособил като образуващи Чепинско. При това следва да се подчертае, че именните форми, отразени в труда на турския историк (с известна възможност само за Костантин като по-стара форма на Костандово — Костантово), едва ли представляват някакви отдавнашни, по-късно видоизменени названия на разглежданите селища, а са се получили единствено поради неправилното им разчитане от османския текст. Впрочем няма съмнение, че цитираният документ говори за седемте чепински села. Съвсем кратките сведения, съдържащи се в публикацията на Гьокбилгин вън от имената на тия села, са данните за феодалните им приходи, а именно:

Село Дорково[17] в нахията Сарухан бейлю[18]	16 834 акчета
Село Костандово в нахията Сарухан бейлю	20 116 „
Село Каменица в нахията Сарухан бейлю	13 706 „
Село Корова	8 000 „
Село Ракитово в нахията Сарухан бейлю	31 238 „
Село Баня в нахията Сарухан бейлю	20 084 „
Село Лъджене в нахията Сарухан бейлю	9 737 „[19]

С това се изчерпват сведенията за въпросните села, включени във вакъфа на Сюлейман I в Татарпазарджишката каза и обнародвани от Гьокбилгин. Колкото и лаконични, те дават възможност за редица важни изводи.

Преди всичко ясно е, че седемте изброени села са съществували до едно през XVI в. Излишно е да бъде поставян въпросът за времето на тяхното основаване и за народностния им състав. Това били без всякакво съмнение български, заварени от завоеванието селища. Първото е доказано от техните български наименования — в това отношение не може да съществува спор. В полза пък на твърдението, че през XVI столетие те вече са имали зад себе си дълъг живот, говори фактът, че през управлението на Сюлейман I седемте чепински села имали значителен брой жители — признак, характеризиращ именно старите селища.

Впрочем, ако сравним феодалните приходи на изброените вакъфски селища с феодалните приходи на мнозинството наши села по същото време (описани в съхраняваните у нас османски феодални регистри),[20] то

[15] M. T. Gökbilgin, цит. съч., стр. 497.

[16] Пак там, стр. 498.

[17] Тук отбелязваме нормализираното четене на седемте селищни имена, предложено още у: В. Мутафчиева, Аграрните отношения в Османската империя през XV—XVI в., София, 1962, стр. 113.

[18] Саранбей, днешното с. Септември, Пазарджишко.

[19] M. T. Gökbilgin, цит. съч., стр. 498.

[20] Ориенталски отдел на НБКМ, сигнатура ТН 31/10; Серес — окръжно управление. Население и пр.

ще забележим, че при последните рядко се среща село дори с приход от 7- 8000 акчета. (Тук става въпрос за номиналните, а не реалните им приходи, тъй като в регистрите, включително и в цитирания случай, са вписвани именно номиналите.) Следователно, що се касае до чепинските села през XVI в., очевидно е, че сме се натъкнали на необичайно големи и богати селища за даденото време и място. Този необичаен факт обаче донякъде се обяснява с обстоятелството, че феодалният приход на тимарските села, от една страна, и на вакъфските, от друга, нямал еднакви по брой компоненти. Както е известно, в редица вакъфски селища — особено в султанските вакъфи — феодалът прибирал освен съставките на феодалната рента, присвоявана от ленниците,[21] и част от рентата, полагаща се по принцип на фиска, а именно поголовния данък, джизието.[22]

По всяка вероятност в разглеждания случай се натъкваме тъкмо на такава особеност, която ще да е предизвикала нереалното на глед завишаване на феодалните приходи на чепинските села. Както и да е, дори като се вземе пред вид прибавянето на поголовния данък към обичайния феодален приход на феодала, все пак е явно, че тук се касае за твърде големи селища.

От интерес би било и да се установи доколко количественото съотношение между домакинствата в отделните чепински села се е запазило през периода XVI—XIX в. и доколко е претърпяло изменения.

Ако подредим по численост на жителите (изразена в обема на феодалната рента) седемте села, ще получим следната картина за времето към втората половина на XVI в: Ракитово, Костандово и Баня (почти еднакви), Дорково, Каменица, Лъджене и накрая Корова. Към средата на XIX в., подредени по същия показател, тези села изглеждат така: Баня, Каменица, Ракитово, Костандово, Лъджене, Дорково и Корова (последните — наравно). И според двата източника впрочем своето място — мястото на най-малкото между сравняваните села — е запазило само Корова, всички останали са ги променили. Така от първото си място — надвишаващо с цяла трета феодалния приход на следващото в таблицата село — Ракитово е отишло на трето; едното от двете равно значителни села, Костандово и Баня, а именно Костандово е минало на четвърто място, докато другото — Баня — е изпъкнало на първо, и пр.

В крайна сметка обнародваните от Гьокбилгин сведения от XVI в., що се касае до демографията на Чепинско по това време, доказват наличието на същите, съществуващи и до днес села, както и тяхната значителна населеност през ранния период на робството.

Много по-важният извод, който ни позволяват същите сведения, обаче е свързан със статута на Чепинско през втората половина на XVI в., а именно че районът, ударен през XVII в. от едно от най-масовите помохамеданчвания в Родопите, е бил вакъф. Този факт, непопулярен в нашата съвременна историография върху миналото на родопските българи

---

[21] За съставките на тази рента вж. H. Inalcik, Hicrî 835-tarihli sûret-i defter-i sancak-i Arvanid, Ankara, 1954, стр. XXXII и сл., както и В. Мутафчиева, Феодалната рента, присвоявана от ленния държател в Османската империя с оглед на българските земи през XV—XVI в., ИИБИ, т. 7.

[22] Б. Цветкова, Принос към изучаването на турския феодализъм в българските земи през XV—XVI в., ИИБИ, т. 6, стр. 122.

мохамедани,[23] в същност е бил изнесен още преди края на миналия век от Хр. Попконстантинов.

Във връзка със спор за мера между селяните от Каменица и Корова, от една страна, и от Белово, от друга, каменчани и коровчани предявили пред съдебните власти български превод от худуднамето на вакъфа, към който спадали селата им, за да бъде определена границата на мерата между селата им и Белово.[24] Според Попконстантинов (опроверган само няколко реда по-долу от самия текст на худуднамето, което публикува сам) вакъфът — по думите на местни жители очевидно — принадлежал на „някой си паша Едирнелия, комуто бил посветен от султан Сюлейман".

Худуднамето представлява специален документ, използуван в османската административна практика. Това е актът, с който местната съдебна власт определяла точните граници на вакъфското феодално владение. Както е известно, за разлика от тимара, който бил изразяван в дадена парична сума (резултат от феодалните събирания на фиксиран брой зависими селски домакинства), вакъфът бил оформян чрез установени граници. Те били очертавани, като се използували реките, възвишенията, пътищата, та дори и „големите камъни", намиращи се из някое равнище или пък нарочно поставяни там именно за да служат за гранични белези на вакъфа.[25] В худуднаметата всеки от тези елементи обикновено бил фиксиран със собственото си име, поради което и този вид османски документи са от особена важност за изследването на топонимията на даден район. В това се състои главно научната стойност и на въпросното худуднаме, което ще приведем изцяло:

„Граничен акт (худуднаме)[26] на селата Корова, Каменица, Баня, Ракитово, Костандово и Дорково,[27] които са от вакъфите на умрелия в Цариград покойни султан Сюлейман хан. На селата Корова, Каменица, Баня, Ракитово, Костандово и Дорково, находящи се в Чепинска нахия, Татарпазарджишка околия, които са посветени на имарета, понеже границите им са прилепени едни към други, то пристъпи се за определението им, както се следва: границата започва първо от Чайлак тепе, което се намира до Лабак айлагъ[28] в северната страна на село Корова, откъдето, гледащо на югозапад, слиза надолу по Катран чукур; оттам, като отива до два мила[29] (два пъти по около 2500 аршина), стига до една голяма

---

[23] Из миналото на българите мохамедани. . ., стр. 56—7 (разделът е написан от мен); Родопа — българска твърдина, стр. 32; К. Василев, цит. съч., стр. 72, 74. Всички автори са изброявали онези вакъфи в Родопите, които е споменал В. Дечев (Миналото на Чепеларе, София, 1928, кн. 1, стр. 29).

[24] По сведения на Стр. Димитров османският препис от съхранявания в Цариград документ — худуднамето — е бил запазен в архива на Селсъвета в Костандово до 1959 г. Въпреки всички усилия да бъде издирен с оглед на един нов, по-точен и критичен превод той не се намери сега.

[25] Вж. § Худуднаме у В. Мутафчиева, Аграрните отношения. . ., стр. 94—96.

[26] Скобите в текста на худуднамето са на Попконстантинов.

[27] Според Попконстантинов Лъджене не е споменато тук, защото по онова време било още чифлик и прераснало едва по-късно в селище (стр. 357). Това твърдение е опровергано от документа, публикуван от Гьокбилгин, където Лъджене е село с приход от 9737 акчета — по-голям от този на с. Корова.

[28] По думи на местни жители местността днес е известна като Алабак.

[29] Вероятно — мили. Запазваме изцяло терминологията, както е у Попконстантинов. Същото важи и за изписването на топонимията, тъй като не разполагаме с оригинала.

река (Яденица и Мараш дере), оттам върви нагоре към същата страна и среща течението на водата и като отива на два мила място от Мараш-дереси, стига до Хасан-мандрасъ, която се намира на Каинлък-тепеси, оттам, пак като отива още около два мила, стига на яйлака, наиваем Хаджи Мустафов; по-нататък отива на Юрюк-яйласъ, който се намира над Айгър-чукуру, откъдето стига на Канлъ-бунар, който се намира край пътя, оттам достига на Фучу-мандрасъ...[30] плаща се правото на яйлака, както са изложени, по на равна половина, а оттам върви около четири мила право към западната страна на Тунер-бурну, наиваем... Силахи... стига до Гюмратлъ-дереси, откъдето по сърта... като върви доста, стига в Крастова,[31] което го наричат Юруклер-чалъ и което е от вакъфа, нагоре върви малко по същата посока и стига пак в яйлака Тирле, който яйлак е от вакъфа; оттам пак по същата посока върви надолу и стига на Ялия нам Юрюк юрду,[32] наиваем Сют кая, което тоже е от вакъфа; оттам, гледащо на изток, върви до едно време, ще стига до Браза аланъ, и то е от вакъфа, откъдето влиза в Ракитовската граница и се достига до Шахин-каясъ; оттам стига на яйлака, наиваем Чемрене, оттам на яйлака Сеферджа, оттам на Юлу йол, откъдето през големия път стига на Енгеч-дереси; оттам достига на Юрюклер-джамиси, находящ се на Батак, и оттам стига на камъка, който е приложен на пътя за граница; оттам върви по пътя, колкото до едно хвърляне с лък, стига на камъка, находящ се на пътя, който слиза от Бей-бунаръ и който камък съставлява за граница, приложен от непаметно време, откъдето по същия път ходи няколко и и стига на мястото при влизането в Чамлъка, в което място има приложен камък; оттам стига на яйлака, наиваем Тукмак Хасан нам Юрюк-яйлагъ,[33] оттам стига на Кемикли тепе, а оттам на Новоделие, а оттам на Каркария-бунаръ, оттам на Калчеша, оттам на Кузгун-каясъ, оттам на Голагалъ (Голец)[34] и оттам стига на реката, наиваема Елли дере, а оттам, като пресича казаното дере, стига на Ески кешишлик, оттам на сърта, наиваем Каливро и оттам на Ветрени-яйлагъ, оттам стига на мястото, наиваемо Иланджа, което място е граница или край на Корова; оттам стига на баира и стига на Бусак-яйлагъ, който яйлак принадлежи на село Корова, оттам стига на баира, наиваем Езерище, и оттам стига на Даръджа-мандрасъ на мястото, наиваемо Леска, което е на вакъфа, и оттам стига на... и оттам стига на Ликова мандра,[35] находящо се на Каилджа, което е тоже от вакъфа; оттам стига на Папрадин[36] и оттам на сърта, наиваем Куикъл,[37] и оттам опира пак до Лабак-яйлагъ, откъдето се и почна границата.

---

[30] В превода след многоточията е отбелязано в скоби: „непреведени неясности", без да се укаже колко думи е изпускал преводачът.

[31] По думи на местни жители местността е известна като Кръста.

[32] Тук преводачът е взел за част от местно име думата „нам" — именуемо. В точен превод това име ще е: Ялия, именуемо Юрюк юрду.

[33] Също.

[34] Тук Попконстантинов е обяснил под линия: „Дорковци наричат тази местност Голакат." Не е ясно в случая кой пък я нарича Голец.

[35] Попконстантинов тук е отбелязал по-късното преименуване на тази местност в Млековица.

[36] Папратино според Попконстантинов.

[37] Пак по същия автор това име и до 1890 г. носел един висок връх.

Настоящият препис е взет от едно автентично обгербвано худудname, първообразно, което е пазено в казания по-горе вакъф и е вярно с първообразното. 1 шевал 1068 година."[38]

Този неизползуван в съвременната ни литература документ е от огромна важност за изследването на миналото на Чепинско и на статута на неговото население. Преди всичко интересен е фактът, че препис от първообразното худудname е бил поискан в края на 1657 или началото на 1658 г., защото издаденият препис датира от 2. VII. 1658 г. Във връзка с този факт трябва да си припомним едно сведение, обнародвано от К. Иречек. Според него чепинци твърдели, че притежавали някаква „сънърлама" (синурname, синоним на худудname), очертаваща границите на имотите им, която била издадена при помохамеданчването на Чепинско.[39] Безусловно съображенията, които изтъква П. Петров и които са възприети от К. Василев в новата му монография върху родопските българи мохамедани, за предатиране на помохамеданчването на Чепинско от 1657 на 1666 г. имат своите основания.[40] Обаче, без да се счита, че съвпадението на датите от приписката и преписа на худудnameто решава въпроса за годината на помохамеданчването, това е един аргумент срещу предлаганата от Петров нова датировка.[41]

Съществени също така, що се касае до етническия състав на Чепинско през XVI—XVII в., са данните на отразената в худудnameто топонимия. Както забелязваме, значителна част от местните имена, чрез които е очертана границата на Сюлеймановия вакъф, са турски. Означава ли това обаче, че до и по времето на помохамеданчването тук е било налице турско население? Най-добър отговор в това направление дава разборът на тези имена.

Най-напред ние имаме основание да предположим, че част от указаните в худудnameто местни имена са в същност турски превод на съществуващи от преди и дори успоредно български. Това доказва най-вече фактът, че често съставките на дадено местно име са смесени — и български, и турски. Такъв е случаят с Ветрени яйлагъ и Браза (вероятно Бреза) аланъ, да речем. Впрочем съвсем не е изключено и част от останалата топонимия да е преводна, да е съществувала успоредно на нея и чисто българска, а в худудnameто като документ, издаден от османската власт на турски, да са предпочитани преводните форми навсякъде, където ги е имало. Що се касае до турските наименования обаче, следва да бъдат изтъкнати и някои други съображения.

Мнозинството турски местни имена, отразани в худудnameто, принадлежат преди всичко на летни пасища или на мандри: Лабак яйлагъ, Хаджи Мустафа-яйлагъ, Юрюк яйласъ, Тукмак Хасан, наречено Юрюк

[38] На това място Попконстантинов отбелязва, че в османския препис на худудnameто фигурират и данни за данъците, плащани от населението на въпросните села, без да ги приведе. Трябва да се съжалява, че тези тъй ценни свидетелства са загубени за изследването, и то през последните години.

[39] К. Иречек, Пътни бележки из Родопите, ПСп, кн. X, 1884, стр. 31.

[40] К. Василев, цит съч., стр. 119—120.

[41] Разгърнатата аргументация на П. Петров по въпроса вж. в статията му в настоящия сборник.

яйлагъ, Бусак-яйлагъ, Хасан-мандрасъ, Даръджа-мандрасъ и пр. Те убедително свидетелствуват, че в Чепинско е било налице не уседнало, а пастирско турско население, което е дало турски имена предимно на пасищата (към тях трябва да бъдат отнесени и имената на някои планински ливади, като Браза-аланъ, Сеферджа и др.), на мандрите, а след това и на някои съседни върхове и реки. В полза на това предположение говорят и някои съвсем изрични местни наименования из същия документ, а именно: Юрюклер-яйласъ, Юрюклер-чалъ, Ялия, именуемо Юрюк юрду, Юрюклер джамиси, Тукмак Хасан, именуемо Юрюк яйлагъ. Следователно повече от очевидно е, че турското население, което се срещало из този край, е било номадско — факт, който Дечев доказва, що се отнася до Чепеларе.[42] Това население се е изкачвало от Беломорието или от Маришката низина в Родопите само лете — свидетелство за това е фактът, че топонимията ни указва изключително летни пасища — яйлаци. Известно е, че за зимните пасища в турския език съществува нарочен термин — къшлак, а в худуднамето не срещаме нито един къшлак.

Затова пък запазилате се в худуднамето български местни имена от Чепинско съвсем не са свързани с номадски бит, издават именно уседналостта на местното българско население. Някои от тях са били дублирани с юрушки наименования. Такова е например Крастова — българското име на Юрюклер-чалъ. То не е нищо друго освен Кръста, може би старо християнско оброчище. Вече бе споменато Браза-аланъ, вероятно извратена форма на Бърза или Бреза. Не е изключено Чемрене да представлява изменено Чумерна или подобно. Смесено — гръцко-турско — е името Каркария-бунаръ. Наред с тези български в турски изговор или наполовина турски имена в худуднамето се натъкваме и на чисто българските: Новоделие, Калчеша, Голагалъ (Голец или Голакът), Езерище, Леска, Ликова мандра, Папратино и пр.

Основен извод от изложеното е, че значителна част от топонимията в Чепинско се е запазила българска докъм средата на XVI в. въпреки преводните, турски форми на някои имена и въпреки обстоятелството, че османската канцеларска практика е предпочитала по начало турските форми или имена при успоредното съществуване на български и турски или дори превеждала някои български имена при съставянето на даден документ. Освен това турската топонимия от този район разкрива номадския характер на турското население дотолкова, доколкото то е било известно в Чепинско.

Специален интерес представлява срещнатото в худуднамето име Ески кешишлик за местност, разположена между Батак и Корова. Попконстантинов отбелязва, че то принадлежи вероятно на местността, която Захариев през средата на XIX в. намира под името „кешишлемето".[43] И в единия, и в другия случай семантиката му е „калугерско място, манастир", а в първия случай и „стар манастир". Възможно е тъй да е било наречено мястото на обител, разсипана още по време на завоева-

---

[42] В. Дечев, цит. съч., стр. 21—25.

[43] Хр. Попконстантинов, цит. съч., стр. 358; Ст. Захариев, цит. съч., стр. 15.

нието на Родопите, понеже през XVI в. очевидно е бил останал само споменът за нея, изразен в прилагателното „стар“. Така или иначе топонимията на Чепинско от средата на XVI в. доказва твърдо чисто българския и християнски облик на района по същото време.

На основа на двата анализирани източника — описа на Сюлеймановия вакъф в Татарпазарджишко и худуднамето му — е явно, че тъкмо районът на седемте чепински села бил султанов вакъф. От този факт произтичат редица съществени обстоятелства, свързани със статута на населението от Чепинския край, статут, който то със сигурност е имало от около столетие преди своето помохамеданчване.

За съществуването на вакъфи в Родопите говорят редица предания. Дечев например споменава, че Рупчос бил вакъф на вдовицата на покойния Ибрахим паша, както и на Джадит Али паша.[44] В Северните Родопи имало и друг вакъф, който не е отбелязан в нашата литература — Конушкия до Асеновград, изиграл роля в разселването на татарите в Маришката низина. По времето на междуособиците между синовете на Баязид Светкавицата, един от тях — Мехмед челеби (по-късният Мехмед I, 1403—1421) — превзел Самсун. Той преселил оттам според разпространената османска практика победеното татарско племе и го разселил из Пловдивско. Бег на това племе бил Минет бей, който получил от Мехмед I няколко села около Пловдив в мюлково владение. Неговият син Мехмед бег построил джамия и имарет в известното българско село Конуш и заедно с няколко съседни села го вакъфирал на имарета си. Тези съседни села в същност били съвсем нови заселища с минимален феодален приход, възникнали при усядането на самсунските татари, докато самият Конуш бил голямо село със значителен приход от 15 870 акчета.[45]

Впрочем вакъфът бил разпространена форма на феодално земевладение в поробените Родопи. Това е твърде логично, тъй като из равнините, заобикалящи тази българска планина от север, изток и юг, вакъфът бил широко застъпен в аграрната структура. Както е известно, мюлковото земевладение и произтичащият от него вакъф били присъщи на привилегированото място на феодалната аристокрация в империята. По тази причина въпросният род земевладение бил разпространен особено в плодородните низини, които осигурявали на феодалите крупни приходи. Източна (а и част от Северна) Тракия и Беломорието впрочем, като се изключат султанските хасове, били почти повсеместно мюлкова и вакъфска земя.

Въпреки че засега не сме в състояние да проследим измененията, настъпили в Чепинско, що се касае до аграрния му статут, през времето от XVII в. до Освобождението по липсата на документални данни явно е, че Сюлеймановият вакъф продължавал да съществува в този край дори до Освобождението. Така в архива при музейната сбирка в с. Ракитово се съхранява документ, от който се вижда, че през 50-те години

---

[44] В. Дечев, цит. съч., стр. 29. Стр. Димитров убедително оспорва достоверността на преданията, които отнасят Ибрахим и Джадит Али паша към завоевателите на Родопите (вж. статията му в същия сборник).

[45] M. T. Gökbilgin, цит. съч., стр. 241.

на миналия век селяните изкупували като ниви част от вакъфските пасища.[46] Друг документ, пазен в архивата на Селсъвета в с. Костандово, представлява частично синурнаме на границите на костандовската мера, издадено от вакъфското управление в Източна Румелия на турски език през 1885 г.[47] Очевидно е, че Чепинско или поне част от Чепинско е продължавало да се намира под компетенцията на турското Министерство на вакъфите („Евкаф назарети"), което ще да е имало вероятно своя служба в столицата на Източна Румелия до присъединяването ѝ към Княжеството.

И така изнесените данни из османски документи доказват недвусмислено принадлежността на Чепинско към вакъфските владения в османската феодална аграрна структура, доказват вакъфския статут на чепинци през периода XVI—XIX в.

К ВОПРОСУ О СТАТУТЕ БОЛГАРСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В ЧЕПИНО ПОД ОСМАНСКОЙ ВЛАСТЬЮ

Вера П. Мутафчиева

(РЕЗЮМЕ)

Статья посвящена вопросу, которым пренебрегли в современной литературе, о болгарах магометанах в Родопах, а именно, о вакфском статуте населения в Чепино, установленном еще до его принудительного обращения в магометанство. На основании данных, опубликованных недавно Гьокбилгином, устанавливается, что все семь чепинских сел были вакфом мечети Сулеймание в Стамбуле. Это подтверждается граничным актом этого вакфа, список которого опубликован Х. Попконстантиновым. Анализ этих двух источников приводит к некоторым выводам, а именно:

1. Все семь сел в Чепинском районе были большими, старыми селами еще до их превращения в вакф. Их феодальные доходы значительно превосходят доходы многих равнинных сел того времени. Несомненно, они все до одного существовали до захвата этой области турками.

2. Анализ топонимии, отмеченной в худудназме, доказывает, что ее значительная часть в первой половине XVI в. была болгарской или переводной. Встречаются и смешанные болгарско-турецкие местные имена.

3. Что же касается топонимии, отраженной в худудназме, то она доказывает исключительно кочевой характер тюркского населения, которое ее установило, так как она отмечает только горные пастбища и в ее составе участвовало в различной форме слово „юрук". В отличие от нее болгарская топонимия касается разных других объектов и показывает солидное знание местности.

---

[46] Документът не е инвентиран и описан, поради което не мога да дам за него никаква сигнатура.

[47] Също.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Проблемна комисия за изучаване миналото, бита и културата на населението в Родопите

РОДОПСКИ СБОРНИК

ТОМ I

Под редакцията на проф. ХР. ХРИСТОВ, доц. П. ПЕТРОВ и ст. н. сътр. СТР. ДИМИТРОВ

София · 1965

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ